

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
у Національному університеті «Одеська
юридична академія»

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата юридичних наук
Сіроткіної Марії Вячеславівни
на дисертацію Воробчака Андрія Романовича
на тему: «Висновок експерта як джерело доказів у
кримінальному провадженні», подану на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 –
кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність**

Актуальність теми дослідження. Кримінальне процесуальне доказування виступає фундаментальною науковою та правовою категорією, яка, з однієї сторони, визначає основний зміст кримінального процесу та функціонування всіх його інститутів, а, з іншої сторони, виступає однією з основних кримінальних процесуальних гарантій та ефективним процесуальним засобом прийняття законних, обґрунтованих і вмотивованих процесуальних рішень, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. Кримінальне процесуальне доказування здійснюється за допомогою використання доказів – фактичних даних, що отримані у передбаченому КПК України порядку та містяться у процесуальних джерелах, визначених у ч. 2 ст. 84 КПК України. Будучи одним із видів процесуальних джерел доказів, висновки експерта формуються та використовуються майже у кожному кримінальному провадженні та відіграють (у разі визнання їх належними, допустимими і достовірними) практично беззаперечну роль у встановленні наявності/відсутності фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Зважаючи на вагоме значення висновків експерта у кримінальному процесуальному доказуванні, дослідженню проблематики формування та використання цього процесуального джерела доказів присвячено значну

кількість наукових і навчально-методичних праць сучасних фахівців з кримінального процесу та криміналістики. Зокрема, до теоретичних і практичних аспектів вказаної проблематики у різний час зверталися Т.В. Авер'янова, Ю.П. Аленін, В.Д. Арсеньєв, А.Р. Белкін, І.В. Бурков, А.І. Вінберг, І.В. Гловюк, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, Д.В. Давидова, О.О. Ейсман, В.Г. Заблоцький, Н.І. Клименко, Є.Г. Коваленко, С.О. Ковальчук, В.П. Колмаков, І.І. Котюк, С.П. Лапта, В.К. Лисиченко, Н.П. Майліс, І.В. Овсянников, Ю.К. Орлов, І.Л. Петрухін, В.О. Попелюшко, О.Р. Россинська, М.В. Салтевський, Т.В. Сахнова, Е.Б. Сімакова-Єфремян, С.М. Стахівський, В.В. Тіщенко, В.М. Трофименко, С.А. Шейфер, В.Ю. Шепітько, О.Р. Шляхов, М.Г. Щербаковський та інші вітчизняні і зарубіжні вчені. Водночас, незважаючи на істотний внесок науковців у розробку проблематики висновку експерта, значна кількість її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не досліджувалася, розкривалася фрагментарно, недостатньо повно або не отримала однозначного вирішення.

Потрібно відзначити, що дисертація А.Р. Воробчака є першою в Україні, після набрання чинності КПК України 2012 року, кваліфікаційною науковою працею, в якій на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру розроблено й обґрунтовано концепцію висновку експерта у кримінальному процесі. Тому, беззаперечно, ця комплексна наукова праця сприяє удосконаленню теорії кримінального процесуального доказування та відіграє вагомий роль у побудові ефективного кримінального процесу України.

Про актуальність теми дисертації А.Р. Воробчака свідчить також її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного

університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

З цих міркувань є підстави для твердження, що обрана дисертантом тема дослідження має комплексний і пріоритетний характер, важливе теоретичне та прикладне значення, а отже, й безперечно високий рівень актуальності.

Мета і завдання дослідження повною мірою узгоджуються з планом дисертації, визначені правильно та логічно співвідносяться з об'єктом і предметом дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження підтверджується коректною методологією, використаною нормативною базою, фундаментальною теоретичною та емпіричною основою дослідження.

Методологічним підґрунтям дослідження стала сукупність таких методів: історико-правового, системно-структурного, структурно-функціонального, формально-юридичного, соціолого-правового методу, методу теоретико-правового моделювання. Комплексне застосування вказаних методів, з урахуванням їх взаємозв'язку та взаємозалежності, сприяло забезпеченню всебічності і повноти проведеного дослідження, об'єктивності та достовірності отриманих результатів.

Нормативну основу дисертації становлять: Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти кримінального та кримінального процесуального законодавства України та окремих зарубіжних країн.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених у галузі кримінального, кримінального процесуального права та криміналістики.

Емпіричну базу дослідження становлять: рішення ЄСПЛ, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму ВС України, листи ВССУ, матеріали понад 100 кримінальних проваджень, результати проведеного

узагальнення судової практики, у ході якого опрацьовано понад 300 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, результати анкетування 35 суддів місцевих та апеляційних судів, 32 слідчих, 38 експертів і 25 адвокатів центрального і західного регіонів України (усього 130 респондентів).

Відповідно, наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження є обґрунтованими та методологічно вірними, мають системний, комплексний характер і містять наукову новизну.

Наукова новизна отриманих результатів визначається обраною темою і колом розглянутих у дисертації питань. Дисертація є першою в Україні, після набрання чинності КПК України 2012 року, кваліфікаційною науковою працею, в якій на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру розроблено й обґрунтовано концепцію висновку експерта у кримінальному процесі.

Сформульовані та аргументовані автором результати дисертаційного дослідження є важливими у теоретичному і практичному аспектах, містять елементи наукової новизни та пропозиції щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства.

До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, потрібно віднести такі:

вперше:

охарактеризовано процес еволюції висновку експерта як джерела доказів шляхом виокремлення у структурі цього процесу відносно самостійних і послідовно змінюваних етапів, кожен з яких характеризується тенденціями, притаманними розвитку цього джерела доказів;

на основі комплексного підходу запропоновано розкривати сутність висновку експерта за допомогою як його сутнісних елементів, що забезпечує визначення онтологічних основ поняття цього джерела доказів, так і притаманних висновку експерта ознак, що дозволяє охарактеризувати його логічні основи;

розкрито процесуальний аспект отримання висновку експерта шляхом виокремлення трьох груп дій суб'єктів доказування та експерта, пов'язаних з проведенням експертизи: процесуальних дій суб'єктів доказування, спрямованих на залучення експерта; процесуальних дій суб'єктів доказування та експерта, пов'язаних із проведенням експертизи; процесуальних дій експерта щодо надання складеного ним висновку та суб'єктів доказування щодо його отримання;

запропоновано закріпити у КПК України вимоги до змісту ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи, що постановляється за результатами розгляду відповідного клопотання сторони захисту, а саме передбачити, що у такій ухвалі зазначаються: вид експертизи і підстави її проведення; прізвище, ім'я, по батькові експерта, якого необхідно залучити, або повне найменування експертної установи, якій необхідно доручити проведення експертизи; перелік запитань, які ставляться експерту; перелік матеріалів кримінального провадження, які надаються експерту; дозвіл на повне або часткове знищення об'єкта експертизи чи зміну його властивостей, якщо у результаті дослідження неможливо забезпечити збереження об'єкта експертизи; попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків;

узагальнено способи перевірки висновку експерта, до яких запропоновано відносити його аналіз, синтез, співставлення з іншими доказами та отримання нових доказів шляхом проведення під час досудового розслідування слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а у ході судового розгляду – судових дій;

вдосконалено:

систему ознак висновку експерта як джерела доказів, до числа яких запропоновано відносити: 1) він виступає результатом використання спеціальних знань, якими володіє експерт; 2) висновок експерта складається у межах компетенції експерта і поставлених перед ним запитань; 3) висновок

експерта повинен ґрунтуватися на відомостях, які він сприймав безпосередньо або які стали йому відомі під час дослідження наданих йому об'єктів; 4) він являє собою вивідне знання, сформульоване на основі проведеного дослідження;

доктринальне визначення поняття «висновок експерта» шляхом вказівки на те, що він виступає процесуальним актом, і повного врахування притаманних йому ознак;

теоретичні напрацювання щодо структури висновку експерта, зокрема визначено коло випадків, за яких у висновок експерта підлягає включенню синтезуюча частина;

теоретичні напрацювання щодо змісту предмету допиту експерта, зокрема на основі узагальнення нормативно закріпленого примірного переліку запитань, які можуть бути поставлені під час його проведення, і наведених вченими підходів до визначення змісту предмета допиту експерта, виокремлено перелік груп відомостей, які охоплюються ним;

теоретичні положення щодо оцінки висновку експерта, зокрема з урахуванням сформованої судової практики визначено умови оцінки висновку експерта з точки зору його достовірності;

дістало подальшого розвитку:

доктринальні підходи до визначення підстав призначення додаткової експертизи, до числа яких запропоновано відносити: неповноту висновку експерта; його недостатню зрозумілість; необхідність отримання відповідей на нові запитання щодо об'єкта дослідження, які виникли у суб'єкта доказування за результатами оцінки висновку експерта;

наукова позиція щодо доцільності класифікації підстав призначення повторної експертизи на фактичні та процесуальні, зокрема визначено коло фактичних підстав як підстав, зумовлених виникненням у суб'єкта доказування сумніву у правильності висновку експерта, і процесуальних підстав як підстав, зумовлених допущенням істотних порушень процесуальних норм, що регламентують порядок призначення та проведення експертизи;

теоретичні положення щодо визначення напрямів використання висновку експерта, зокрема розкрито напрями його використання за чотирма аспектами: кримінально-правовим, кримінальним процесуальним, криміналістичним і кримінологічним.

Чимало інших положень дисертації також характеризуються власним новітнім баченням і тлумаченням дисертанта та, у сукупності із наведеними, є вагомим внеском до науки кримінального процесуального права взагалі та теорії кримінального процесуального доказування зокрема.

Таким чином, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем доказування (Акт Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» від 12.04.2019 р.); правотворчій діяльності – для удосконалення КПК України у частині визначення поняття висновку експерта, підстав проведення експертизи, порядку ініціювання її проведення, підстав і порядку проведення допиту експерта і призначення додаткової та повторної експертизи; правозастосовній діяльності органів досудового розслідування, адвокатів і судів – у ході здійснення досудового розслідування та судового розгляду, а також експертів – під час складання за результатами проведення відповідних видів і підвидів експертиз висновків експерта (Акт Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 05.09.2019 р.); навчальному процесі – при підготовці лекцій і проведенні різних видів занять з відповідних навчальних дисциплін (Акт Приватного вищого навчального закладу «Університет Короля Данила» від 03.09.2019 р.).

Особистий внесок здобувача в опублікованих працях становлять власні теоретичні розробки дисертанта.

Достатньою є **апробація результатів дослідження**. Основні положення дисертації відображено у 8 публікаціях, у тому числі 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні з юридичного напрямку, тезах 3 доповідей та наукових повідомлень на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Науково обґрунтованою є структура дисертаційної роботи, яка дозволила автору в основному повно та всебічно розкрити предмет дослідження. Структура дисертації відображає поставлені завдання, об'єкт і предмет дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що включають вісім підрозділів, один з яких містить три пункти, висновків, списку використаних джерел (289 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 236 сторінок, з яких основний текст – 184 сторінки.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, охарактеризовано їх практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дисертації, публікації за темою дослідження, структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретико-правова характеристика висновку експерта як джерела доказів у кримінальному провадженні» складається з чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню еволюції його законодавчого становлення, визначенню поняття висновку експерта, розкриттю його сутності, структури і вимог до змісту, здійсненню класифікації висновків експерта і встановленню процесуальних властивостей і характеристик вказаного джерела доказів.

У підрозділі 1.1 обґрунтовано доцільність виокремлення у структурі еволюції висновку експерта як джерела доказів чотирьох відносно самостійних

і послідовно змінюваних етапів: перший етап (XI століття – початок XVIII століття) характеризується законодавчим визнанням необхідності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні та їх доказового значення; другий етап (початок XVIII століття – початок 20-х років XX століття) відзначається законодавчим визнанням необхідності залучення до кримінального процесу фахівців для давання висновків з окремих питань і подальшим нормативним удосконаленням порядку його здійснення; третій етап (початок 20-х років XX століття – 2012 рік) характеризується законодавчим закріпленням висновку експерта як виду доказів і подальшим нормативним удосконаленням його структури та змісту; четвертий етап (2012 рік – наш час) відзначається визнанням на законодавчому рівні висновку експерта джерелом доказів у кримінальному провадженні і нормативним закріпленням його поняття.

Автором слушно вказано на доцільність визначення сутності висновку експерта за допомогою виокремлення та розкриття його сутнісних елементів і притаманних йому ознак, що сприяло визначенню поняття висновку експерта як складеного за результатами використання спеціальних знань, у межах компетенції експерта і поставлених перед ним запитань процесуального акта, що ґрунтується на відомостях, які він сприймав безпосередньо або які стали йому відомі під час дослідження наданих об'єктів, і містить докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені за їх результатами висновки та обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені перед ним у документі про призначення експертизи (залучення експерта).

Наведене розуміння сутності висновку експерта дозволило дисертанту запропонувати авторську концепцію цього джерела доказів у кримінальному процесі та, з урахуванням висловлених зауважень до нормативного визначення його поняття, обґрунтувати необхідність внесення відповідних змін до ч. 1 ст. 101 КПК України шляхом її викладення у новій редакції.

У підрозділі 1.2 автором обґрунтовано, що структура висновку експерта відображає логічну послідовність викладу в його тексті положень, які

становлять зміст цього джерела доказів. Як правильно вказує дисертант, обов'язковими частинами висновку експерта виступають: 1) вступна, яка висвітлює організаційний аспект проведення експертизи і складення висновку експерта; 2) дослідницька, яка містить відомості про застосовані методики експертного дослідження, проведені дослідження та отримані на їх основі результати експертного дослідження; 3) заключна, яка відображає зроблені експертом за результатами дослідження висновки.

Заслуговує на увагу позиція автора про те, що додатки до висновку експерта виступають його невід'ємною частиною, але не можуть розглядатися в якості самостійного елемента структури цього джерела доказів, оскільки вони лише відображають хід проведення дослідження, викладений у дослідницькій частині висновку експерта.

У підрозділі 1.3 автор звертається до визначення критеріїв класифікації висновків експерта, які виокремлюються у доктрині кримінального процесу та криміналістики.

Дисертант обґрунтовано доводить необхідність здійснення класифікації висновків експерта за чотирма критеріями: 1) за характером відносин між наслідком та його підставою (умовні та безумовні); 2) за ступенем однозначності (однозначні та альтернативні); 3) за якістю зв'язаності (позитивні і негативні); 4) за ступенем підтвердження висловленого твердження (категоричні та ймовірні).

Заслужують на увагу зроблені автором висновки щодо сутності та доказового значення умовних і безумовних, однозначних та альтернативних, позитивних і негативних, категоричних та ймовірних висновків експерта.

У підрозділі 1.4 дисертант до системи процесуальних властивостей і характеристик висновку експерта відносить належність і допустимість як індивідуальні процесуальні властивості доказів, достовірність як їх індивідуальну процесуальну характеристику та достатність як системну процесуальну характеристику, притаманну сукупності наявних доказів.

Слушним виступає наведення авторського підходу до визначення поняття вказаних процесуальних властивостей і характеристик висновку експерта, під якими автор розуміє: 1) належність як процесуальну властивість, що, по-перше, відображає зв'язок між відображеними у ньому фактичними даними й обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та/або мають значення для нього, а, по-друге, підлягає встановленню з урахуванням кола запитань, поставлених перед експертом, і проведенням експертизи на основі наданих експерту матеріалів кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; 2) допустимість як процесуальну властивість, яка відображає його відповідність закріпленим нормами КПК України вимогам щодо отримання висновку експерта належним суб'єктом, з належного джерела та з додержанням визначеного законом порядку його отримання. Умовами допустимості висновку експерта є: а) його складання належним суб'єктом; б) його отримання з належного джерела; в) додержання визначеного законом порядку отримання висновку експерта; 3) достовірність як процесуальну характеристику, яка відображає придатність їх змісту встановлювати із високим ступенем ймовірності факти та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також характеризується такими умовами: а) компетентністю експерта та його об'єктивністю; б) достатністю та достовірністю матеріалів, наданих експерту для проведення дослідження; в) науковою обґрунтованістю обраної ним методики дослідження та її застосовності до фактів кримінального провадження; г) повнотою проведеного експертом дослідження; г) достовірністю змісту висновку експерта; 4) достатність як кількісну та якісну процесуальну характеристику сукупності наявних доказів.

Другий розділ «Формування та використання висновку експерта під час кримінального провадження» складається з чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню порядку його отримання, перевірки, оцінки і використання у ході досудового розслідування та судового розгляду.

У підрозділі 2.1. «Процесуальна форма отримання висновку експерта» автором обґрунтовано, що отримання висновку експерта являє собою сукупність організаційних і процесуальних дій суб'єктів доказування, спрямованих на залучення експерта і забезпечення можливості проведення ним експертизи, та інших їх дій, пов'язаних із проведенням експертизи, а також організаційних, науково-методичних і процесуальних дій експерта щодо проведення експертизи, складання висновку та його надання суб'єкту доказування. Процесуальний аспект отримання висновку експерта включає в себе закріплені нормами кримінального процесуального закону дії суб'єктів доказування та експерта, пов'язані з проведенням експертизи. До їх числа належать: 1) процесуальні дії суб'єктів доказування, спрямовані на залучення експерта: а) під час досудового розслідування – надання стороною кримінального провадження доручення про проведення експертизи або ініціювання стороною захисту з підстав, визначених ч. 1 ст. 244 КПК України, розгляду питання про проведення експертизи шляхом заявлення відповідного клопотання і його подальше вирішення слідчим суддею; б) у ході судового розгляду – ініціювання сторонами кримінального провадження, потерпілим розгляду питання про проведення експертизи шляхом заявлення відповідного клопотання і його подальше вирішення судом або постановлення судом із власної ініціативи ухвали про проведення експертизи із підстав, вказаних у ч. 2 ст. 332 КПК України; 2) процесуальні дії суб'єктів доказування та експерта, пов'язані з проведенням експертизи: а) надання експерту документа про призначення експертизи (залучення експерта) і матеріалів, необхідних для її проведення; б) попередження слідчим суддею, судом експерта про кримінальну відповідальність; в) вирішення питання про відкладення судового розгляду на час проведення експертизи і його відновлення після отримання судом висновку експерта; г) заявлення експертом клопотань; г) складання експертом повідомлення про відмову від давання висновку чи повідомлення про неможливість проведення експертизи; д) отримання зразків для експертизи; е) складання висновку експерта; 3) процесуальні дії експерта щодо надання

складеного ним висновку та суб'єктів доказування щодо його отримання: а) надання експертом складеного ним висновку; б) повернення об'єктів експертного дослідження.

Підрозділ 2.2 включає в себе три пункти, в яких здійснено загальну характеристику вказаного етапу кримінального процесуального доказування та розкрито способи і механізм їх перевірки висновку експерта під час досудового розслідування та судового розгляду.

У пункті 2.2.1 дисертант слушно доводить, що перевірка висновку експерта являє собою розумово-практичну діяльність суб'єктів доказування, що спрямована на підтвердження/спростування відомостей, викладених у змісті цього джерела доказів, і встановлення логічної узгодженості висновку експерта (або відсутності такої) з іншими доказами.

Заслуговує на увагу висновок дисертанта про те, що основними способами перевірки висновку експерта шляхом отримання нових доказів як під час досудового розслідування, так і в ході судового розгляду виступають допит експерта і проведення додаткової та повторної експертизи.

У пункті 2.2.2 дисертант наводить авторський підхід до мети допиту експерта, яка, на його думку, полягає у роз'ясненні, уточненні та доповненні складеного ним висновку для усунення його незрозумілості або неповноти. Роз'яснення висновку експерта він розуміє як пояснення його змісту у цілому або окремих частин, спрямоване на формування в учасників кримінального провадження правильного їх розуміння. Уточнення висновку експерта, як вказує автор, передбачає здійснення додаткової аргументації окремих його положень з метою надання їм більш детальної конкретизації. Доповнення висновку експерта, на думку дисертанта, передбачає поглиблення змісту окремих його частин за рахунок формулювання та обґрунтування експертом додаткових тверджень, які не носять характеру висновків, ґрунтуються на результатах проведеного дослідження та не потребують додаткових досліджень.

Схвальної оцінки заслуговує наведене автором обґрунтування доцільності проведення допиту експерта (за наявності відповідних підстав) під час досудового розслідування, а також наведений ним критичний аналіз норми ч. 3 ст. 95 КПК України у частині закріплення обов'язку експерта давати під час досудового розслідування показання слідчому судді в установленому цим Кодексом порядку та пропозиція нормативно закріпити порядок допиту експерта слідчим, прокурором.

У пункті 2.2.3 автор доводить, що додаткова та повторна експертизи можуть бути призначені лише за наявності відповідних умов і підстав.

До числа обов'язкових умов призначення додаткової експертизи дисертант відносить: 1) проведення основної експертизи, під час якої об'єкт був підданий дослідженню вперше; 2) дослідження суб'єктами доказування висновку експерта, складеного за результатами основної експертизи, і надання йому оцінки; 3) неможливість усунення неповноти або недостатньої зрозумілості висновку за результатами основної експертизи шляхом допиту експерта.

Як обов'язкові умови призначення повторної експертизи автор визначає: 1) проведення первинної експертизи, під час якої об'єкт був підданий дослідженню вперше; 2) дослідження суб'єктами доказування висновку експерта, складеного за результатами первинної експертизи, і надання йому оцінки; 3) наявність у суб'єкта доказування сумнівів щодо його достовірності.

Підставами призначення додаткової експертизи, на думку дисертанта, виступають: 1) неповнота висновку експерта; 2) його недостатня зрозумілість; 3) необхідність отримання відповідей на нові запитання щодо об'єкта дослідження, які виникли у суб'єкта доказування за результатами оцінки висновку експерта.

Підстави призначення повторної експертизи автор класифікує на дві групи: 1) фактичні – підстави, зумовлені виникненням у суб'єкта доказування сумніву у правильності висновку експерта (недостатня обґрунтованість висновку експерта, неповнота проведеного ним дослідження, надання

неправильної оцінки виявленим ознакам об'єкта дослідження, неправильний вибір методики дослідження або неправильне її застосування, допущення експертом методологічних (психологічних, логічних, фактичних) та операційних помилок, суперечність висновку експерта іншим наявним доказам тощо); 2) процесуальні – підстави, зумовлені допущенням істотних порушень процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи (проведення експертизи за відсутності документа про призначення експертизи (залучення експерта), її проведення експертом, який підлягав відводу, нездійснення попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок і відмову без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків, використання під час дослідження недопустимих матеріалів, вихід експерта за межі компетенції, обмеження прав підозрюваного, обвинуваченого, інших учасників кримінального провадження та інших осіб, недотримання експертом вимог щодо змісту і структури висновку тощо).

У підрозділі 2.3 автором доведено, що оцінка висновку експерта здійснюється на основі принципів її обов'язковості, свободи, повноти та системності, а також із урахуванням норм КПК України, судової практики і теоретичних напрацювань, розкрито зміст кожного з наведених принципів оцінки висновку експерта.

Слушним виступає визначення процесуальних наслідків оцінки висновку експерта залежно від встановлення наявності/відсутності його індивідуальних процесуальних властивостей і характеристик – належності, допустимості та достовірності. Як обґрунтовано вказує дисертант, визнання висновку експерта неналежним або недопустимим доказом призводить до його виключення з дослідження та неможливості використання у доказуванні, у тому числі й для обґрунтування сторонами кримінального процесу відстоюваних ними процесуальних позицій і для обґрунтування слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом ухвалюваних ними процесуальних рішень, а у разі допущення істотних порушень вимог КПК України або законодавства у сфері судової

експертизи щодо порядку призначення і проведення експертизи – до подальшого призначення та проведення повторної експертизи.

Наслідки визнання висновку експерта недостовірним доказом автор слушно диференціює залежно від підстав прийняття суб'єктом доказування такого рішення: 1) у разі констатації неповноти висновку експерта або його недостатньої зрозумілості проводиться допит експерта з метою роз'яснення, уточнення та доповнення складеного ним висновку; 2) у разі встановлення неповноти висновку експерта або його недостатньої зрозумілості, які не можуть бути усунуті шляхом допиту експерта, проводиться додаткова експертиза; 3) у разі необхідності отримання відповідей на нові запитання щодо об'єкта дослідження, які потребують додаткових досліджень або дослідження додаткових матеріалів, проводиться додаткова експертиза; 4) у разі виникнення сумнівів у правильності висновку експерта проводиться повторна експертиза.

У підрозділі 2.4 дисертантом наводиться авторське визначення використання висновку експерта як оперування ним суб'єктами доказування під час кваліфікації кримінального правопорушення, для встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, для вирішення тактичних завдань, які стоять перед ними, і для здійснення профілактики кримінальних правопорушень.

Автор обґрунтовано доводить, що використання висновку експерта під час кримінального провадження здійснюється за різноманітними напрямками, виокремлення яких доцільно здійснювати з урахуванням сфери його використання, та з урахуванням вказаного критерію виокремлює чотири напрями використання висновку експерта: 1) кримінально-правовий: а) використання для встановлення наявності ознак кримінального правопорушення; б) використання для встановлення обставин щодо окремих елементів складу кримінального правопорушення – його об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони; 2) кримінальний процесуальний: а) використання слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом для обґрунтування процесуальних рішень; б) використання слідчим, прокурором,

судом для перевірки наявних та отримання нових доказів; в) використання слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом для формування комплексу доказів; г) використання сторонами кримінального провадження для обґрунтування своїх правових позицій; 3) криміналістичний: а) використання для висунення та перевірки версій; б) використання для моделювання механізму кримінального правопорушення; в) використання для подолання протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду; г) використання для обґрунтування тактичних рішень; 4) кримінологічний: а) використання для встановлення обставин, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень; б) використання для розробки методичних рекомендацій, спрямованих на виявлення й усунення обставин, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Аналіз дисертації дає підставу констатувати, що вона є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням актуальної для науки кримінального процесуального права проблематики висновку експерта як процесуального джерела доказів. Мета та завдання дослідження сформульовані чітко та послідовно, що дозволило автору достатньо повно розкрити основний зміст теми, висвітлити найбільш актуальні її проблеми і зробити наукові висновки, що мають теоретичне й практичне значення.

Оцінюючи зміст дисертації та автореферату, потрібно відзначити, що основні положення, висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, ідентично викладені в авторефераті. Вони переважно знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях з теми дисертації і також відображають актуальність обраної теми дослідження, належний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, та є вагомим внеском дисертанта у розвиток кримінально-процесуальної науки.

Дисертація написана грамотною юридичною науковою мовою та оформлена у відповідності до встановлених вимог. Комплексні дослідження кримінально-процесуальних питань відповідають науковій спеціальності, за якою здійснено дослідження. Повнота викладу А.Р. Воробчаком основних

результатів дослідження у дисертації, авторефераті та публікаціях відповідає встановленим вимогам.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи дисертацію А.Р. Воробчака в цілому та вказуючи на її високий загальний науковий і практичний рівень, разом з тим потрібно зазначити, що автору у цій роботі, на думку офіційного опонента, не вдалося уникнути й певних дискусійних питань. Тому доцільно висловити такі зауваження і побажання:

1. Характеризуючи структуру висновку експерта, дисертант в якості самостійної частини цього процесуального джерела доказів виокремлює синтезуючу частину та відзначає, що вона підлягає включенню до змісту висновку експерта у разі: а) проведення під час експертизи порівняльного дослідження – для узагальнення отриманих результатів роздільного дослідження об'єктів; б) проведення комісійної та комплексної експертиз – для узагальнення й оцінки результатів досліджень, що здійснювалися кожним із експертів; в) проведення повторної експертизи – для узагальнення й оцінки її результатів у порівнянні з результатами первинної експертизи (с. 41-42 дисертації). Водночас, у ході подальшого дослідження автор уточнює, що синтезуюча частина виступає логічним продовженням результатів проведеного експертного дослідження, викладених у дослідницькій частині висновку експерта, у зв'язку з чим вона повинна розглядатися як факультативна частина висновку експерта, що підлягає включенню у його дослідницьку частину (с. 42 дисертації). Відповідно, питання про доцільність виокремлення синтезуючої частини висновку експерта як самостійного структурного елемента цього процесуального джерела доказів виступає спірним.

2. Досліджуючи процесуальні дії суб'єктів доказування, спрямовані на залучення експерта (с. 76-88 дисертації), дисертант детально характеризує порядок його залучення сторонами кримінального провадження, у тому числі й стороною захисту шляхом звернення до слідчого судді у порядку, визначеному ст. 244 КПК України. При цьому стосовно сторони обвинувачення він

розглядає лише загальний порядок залучення експерта – шляхом складання постанови про призначення експертизи. Водночас, ч. 2 ст. 509 КПК України закріплює виняток із цього правила: у разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу. Дослідження порядку залучення експерта стороною обвинувачення у разі необхідності проведення стаціонарної психіатричної експертизи залишилося поза увагою автора.

3. Розкриваючи зміст процесуальних дій суб'єктів доказування та експерта, пов'язані з проведенням експертизи (с. 88-93 дисертації), дисертант до їх числа відносить отримання зразків для експертизи і вказує на диференціацію суб'єктів їх отримання залежно від стадії кримінального провадження, в якій здійснюється вказана процесуальна дія, а також диференціацію порядку отримання зразків для експертизи залежно від виду зразків, які підлягають відібранню, та надання особою згоди на відібрання біологічних зразків. Проте, проблематика отримання зразків для експертизи у разі залучення експерта стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, залишилася поза увагою автора.

4. Підрозділ 2.4 дисертації присвячений розкриттю механізму оцінки висновку експерта під час досудового розслідування та судового розгляду. Розглядаючи висновок експерта як процесуальне джерело доказів, дисертант не враховує, що оцінці підлягають як фактичні дані та їх джерела, так і конкретний отриманий доказ та їх сукупність. Їх оцінка – це розумова діяльність усіх суб'єктів доказування зі встановлення належності,

допустимості, достовірності й достатності фактичних даних та їх джерел для визначення можливості надання їм статусу певного доказу, а також отриманих доказів. Оцінка фактичних даних для визнання їх доказами у справі має місце на всіх етапах (стадіях) доказування. Тому традиційне ставлення до оцінки доказів потребує уточнення, оскільки навряд чи логічно говорити про належність або допустимість доказів, як це має місце в сучасній теорії доказового права. Вказані категорії можуть скоріше стосуватися фактичних даних та їх джерел, оскільки, якщо вони є недопустимими чи неналежними, то не можуть бути доказами у кримінальному провадженні. Таким чином, перевіряються й оцінюються не докази, оскільки останні – підсумок аналізу фактичних даних та їх джерел. Тому доцільно вести мову про перевірку й оцінку фактичних даних у процесі отримання доказів у кримінальному провадженні.

5. Розкриваючи основні аспекти і напрями використання висновку експерта у кримінальному провадженні (с. 166-176 дисертації), дисертант виокремлює кримінологічний аспект, у межах якого вказує на два напрями: 1) використання для встановлення обставин, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень; 2) використання для розробки методичних рекомендацій, спрямованих на виявлення й усунення обставин, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень. Однак наведені напрями є позапроцесуальними, у зв'язку з чим виокремлення кримінологічного аспекту використання висновку експерта у кримінальному провадженні є зайвим.

Разом з тим, вищевикладені положення здебільшого мають дискусійний характер. Вони є висловленням власного бачення офіційним опонентом розкриття окремих питань предмета дисертаційної роботи, окремі з яких, очевидно, можуть і не збігатися з позицією дисертанта та його наукового керівника. Проте, ці положення у цілому не впливають на високу позитивну оцінку дисертації А.Р. Воробчака, а свідчать лише про її актуальність, комплексність та багатогранність досліджуваних автором проблем.

Висновки. Актуальність, наукова новизна, науковий ступінь отриманих наукових результатів, кількість публікацій доводять, що дисертаційне дослідження Андрія Романовича Воробчака є самостійною, завершеною науковою працею, в якій автором розв'язано конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального процесу, та отримані нові науково обґрунтовані результати.

Дисертація Андрія Романовича Воробчака на тему: «Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні», подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12 і 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами і доповненнями від 19 серпня 2015 року, від 30 грудня 2015 року та від 27 липня 2016 року.

На основі публічного захисту Андрій Романович Воробчак заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

**Офіційний опонент –
начальник відділу єдності правових
позицій правового управління (IV)
департаменту аналітичної та правової
роботи Верховного Суду,
кандидат юридичних наук**

«11» грудня 2019 року

М.В. Сіроткіна